

ויחי

ויש להבין טעם החילוק בין שני פירושיו רש"י אלה, שבפסוק „ושתחו ישראל" ביאר רש"י טעם השתחוואת יעקב ע"י משל מזה ש, תעלא בעידינ' סגיד ליי, ובפסוק „ויתחזק ישראל" מבאר רק התוכן „אע"פ שהוא בני מלך הוא אחלק לו כבוד": ולאידך דוקא בפעם הב' ראה רש"י צורך לפרש הקושי („אע"פ שהוא בני").

הרא"ם ביאר (ועד"ז כתבו כמה מפרשי"ם), דהא ד, תעלא בעידינ' סגיד ליי" לא מטעם „כבוד מלכות" הוא — „דא"כ כשבא (יוסף) לפניו מיד ה' ראוי להשתחוות" — אלא רק „מפני שה' צריך לו", „שבקש ממנו צרכו (וונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם)" ונתרצה ונשבח לו".

ולפי זה פירוש המשל „תעלא בעידינ' סגיד ליי" הוא — ד, בעידינ' היינו בעת שאתה צריך לו". ועוד זאת, שהשתחוואה זו אינה נתינת כבוד בפ"ע אלא כמ"ש הלבושי ש, אין תעלא בעידינ' שייך לומר אלא כשהוא . . מראה לו הכנעה כדי שיעשה בקשתו שצריך לו".

ולכאורה פירוש זה צע"ג, כמו שהקשו במפרשים⁹, „דאי אפשר לומר . . שהשתחוואה והכניע את עצמו כדי שימלא בקשתו, דהא אחר השבועה השתחוואה לו ולא בשעת הבקשה". וכן — קשה לומר שיעקב השתחוואה ליוסף „כדי שיעשה בקשתו" — דבפשטות (פש"מ) ה' יוסף

א. „ויאמר השבעה לי וישבע לו וישתחו ישראל על ראש המטה", ובפרש"י „ושתחו ישראל — תעלא בעידינ' סגיד ליי" (שועל, אם תראה שעתו מצלחת, תשתחוה לו). ובפשטות, כוונת רש"י היא לבאר זה שיעקב השתחוה לבנו (יוסף)¹⁰, כי „תעלא בעידינ' סגיד ליי" (עם היותו „השפל שבחיות")¹¹.

והנה להלן עה"פ¹², „ויגד ליעקב גו' הנה בנך יוסף בא אליך ויתחזק ישראל וישב על המטה" פרש"י „ויתחזק ישראל — אמר אע"פ שהוא בני מלך הוא אחלק לו כבוד, מכאן שחולקין כבוד למלכות" (והיינו ש, חולקין כבוד למלכות" בכל אופן, גם כנוד"ד שהמדובר באב ובנו).¹³

ולכאורה שני פירושי רש"י אלה תוכנם חד' — שיעקב חלק כבוד ליוסף (ו- השתחוה לו) אע"פ שה' בנו (ולכן נחשב יוסף כ, תעלא לגבי").

(1) פרשתנו מז, לא.

(2) רש"י מגילה טז, ב. וראה גם גר"א ועוד כאן (ולקמן ס"ג והערך 21).

(3) ראה גר"א ועוד כאן.

וכבר האריכו במפרשים איך מתאים עם מ"ש רש"י בדי' שלחמ"ז (די' על ראש המטה) ש, הפך עצמו לצד השכינה. ונת' בהתוועדות. ואכ"מ.

(4) ל' הרא"ם כאן.

(5) מת, ב.

(6) וכן בדוגמאות שהביא רש"י שמשח חלק כבוד (אפילו) לפרעה, וכן אליהו לאחאב (עובד ע"ז). וראה שפ"ח ומשכיל לדוד שם.

(7) וכ"כ בבחי' כאן: השתחוה לו אביו כדי ל- חלוק כבוד למלכות ועל זה דרז"ל תעלא בעידינ' סגיד ליי. וראה ראב"ע כאן.

(8) גר"א ועוד כאן.

(9) ל' הכתוב מז, ל.

(10) לקמן מת, ב.

(11) נחלת יעקב כאן.

נענה לבקשת יעקב גם בלי שיעקב יש-
תחוה לו¹².

ב. לכאורה יש לבאר כוונת הרא"ם,
ש"תעלא בעידני' סגיד ליי' מתאים בתור
"הכנעה כדי שיעשה בקשתו" וגם בתור
הודאה (לאחרי שמילא הבקשה), ד"מי
שאתה צריך לו" יש להודות לו ע"י
השתחוואה¹³ ("סגיד ליי"). וכן בנדור¹⁴,
דלאחרי שיוסף הבטיח את יעקב על
קבורתו והשביע לו, הודה לו יעקב ע"י
השתחוואה.

אבל – למה הוצרך רש"י לבאר זה
ע"י משל דוקא, "תעלא בעידני' סגיד
ליי' (ולא דיו בביאור הענין, ע"ד לשונו
הנ"ל בפירושו על "ויתחזק ישראל")?

וביותר קשה, שהרי השתחוואה בתוכן
זה – הכנעה כלפי מי שצריכים לו (אם
בתור הודאה, או כדי שיעשה בקשתו) –
מצינו לעיל באברהם, כשביקש מאת בני
חת שימכרו לו את מערת המכפלה,
כמ"שי, "ושתחו לעם הארץ לבני חת . .
ושתחו אברהם לפני עם הארץ", וכן
מצינו ביעקב עצמו, דנוסף על הדורון
ששלח אל עשו, "כי אמר אכפרה פניו

במנחה גו'¹⁵, הנה כשפגש את עשו
השתחוה לפניו ארצה ועד "שבע פע'
מים"¹⁶.

דמובן בפשטות, שלולי שאברהם הי'
צריך לבני חת, וכן יעקב הי' צריך ל-
עשוי', לא היו משתחוים לפניהם¹⁷ –
ומ"מ, במקומות הנ"ל, לא הביא רש"י
המשל ד"תעלא בעידני' סגיד ליי'.

ומזה משמע, שזה ש"תעלא בעידני'
סגיד ליי' אינו כענין השתחוואות הנ"ל
(דאברהם לבני חת ודיעקב לעשו) –
הכנעה מפני הצורך אליו – אלא תוכן
אחר יש בו.

ג. והנה בגו"א פי' "תעלא בעידני'
סגיד ליי' – פירוש בעת שהשעה עומדת
לו¹⁸ סגיד לי' כמו אין לך אדם שאין לו
שעה²⁰ . . ומה שלא השתחוה לו מיד
בבא יוסף אליו, דשם ודאי אין סברא
שישתחוה האב לבנו ואדרבה הי' זה
גנאי ליוסף שיהי' אביו משתחוה לו, גם
הי' נראה שהי' יעקב מחניף ליוסף ש-
יעשה בקשתו, אבל עכשיו דהבטיח אותו
על הקבורה הי' משתחוה לו. וא"ת מג"ל
דמשום תעלא בעידני', שמא משום דהב-

(15) וישלח לב, כא.

(16) שם לג, וראה שם, ויז.

(17) ראה רש"י שם, ד: נתגלגלו רחמיו כשראהו

משתחוה בו.

(18) ואינו דומה לזה שהשתחוה אברהם כשקי-
בל פני אורחים (ויירא ית, ב. וראה שם יט, א גבי
לוט). וראה רש"י מקץ (מג, כח): ויקדו וישתחו, על
שאלת שלום. וכן מצינו במשה (יתרו ית, ז) "ושתחו
גו' וישאלו איש לרעהו לשלום".

(19) לכאורה הוא ע"פ פרש"י שנסמן בהערה 2.

(20) אבות פ"ד מ"ג. – ובקיצור מורחי (הובא
בשפ"ח כאן. ועד"ז כ' בבאר מים חיים (לאחי
המהר"ל) על פרש"י כאן) "שיש חודש א' שהשועל
הוא מלך על כל החיות ועל אותו החודש אומר
תעלא בעידני'".

(12) ראה נחת יעקב כאן (וראה גם גו"א כאן –
נעתק לקמן ס"ג).

ושם תי' שיעקב לא "ללמד על עצמו יצא" (כי
הוא לא הי' צריך לזה), אלא "בא ללמדנו דרך
ארץ" (וראה גם משכיל לדוד כאן: ורצה ללמד לן
שכך הדין דתעלא בעידני' סגיד ליי'). אבל לכאורה
דוחק לומר שיעקב השתחוה ליוסף רק כדי ללמדנו
דרך ארץ (וראה גו"א כאן (נעתק גם לקמן ס"ג)
ש"הי' זה גנאי ליוסף שיהי' אביו משתחוה לו"). וגם
לא משמע כן מפשטות לשון רש"י (ובפרט שלא כתב
כאן כמ"ש לקמן "מכאן בו").

(13) להעיר מראב"ע ח"ש כז, ז. וראה גו"א כאן
(נעתק לקמן ס"ג) והערה 22.

(14) ח"ש שם, שם, יב.

כדברך, ואח"כ²⁴ אמר לו יעקב, השבעה לי – וישבע לו. ותמוה – וכי חשד יעקב את יוסף שלא יקיים את דברו „אנכי אעשה כדברך, עד שהוצרך ל- השביעו על זה? ופירשו במפרשים²⁵ שטעם שבועה זו לא הי' כדי לזרז את יוסף, אלא להבטיח שפרעה לא ימנע את יוסף מלקיים את הבטחתו, וכפי שפרש"י לקמן עה"פ²⁶, ויאמר פרעה עלה וקבור את אביך כאשר השביעך – „ואם לא בשביל השבועה לא הייתי מניחך, אבל ירא לומר עבור על השבועה שלא יאמר א"כ אעבור על השבועה שנשבעתי לך שלא אגלה על לה"ק שאני מכיר . . . ואתה אינך מכיר". ונמצא, שאילולי שבועה זו לא הי' פרעה נותן לו רשות.

אבל לכא' דוחק ליישב כן בפרש"י, שכאן על אתר (במקום שמתעוררת שאלה זו) לא נחית לפרש שהשבועה הייתה רק בשביל פרעה; ומשמע, שלפי שיטת רש"י (בפש"מ) לא זה הי' טעם השבועה.

כלומר: לפרש"י, מטרת השבועה הי' תה כפשטות ענינה – לזרז את יוסף, והטעם שהוצרך יעקב לזה פשוט כ"כ עד שאין צורך לפרשו.

ויש לומר הביאור בזה:

אע"פ שיוסף, הוא השליט על הא-רץ²⁷, „ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו בכל ארץ מצרים²⁸, מ"מ הי' רק משנה למלך, ו„הכסא (של פרעה)

טיח אותו על הקבורה ולפיכך השתחוה לו, דאין זה קשיא דאפ"ה לא הי' להש-תחוות לבנו".

ומדבריו משמע, שהשתחוות יעקב ליוסף אינה שייכת (כ"כ) לבקשתו של יעקב²⁹, אלא (בעיקר) למעמדו של יוסף באותה שעה, „שהשעה עומדת לו" (וכדי שלא יהי' גנאי ליוסף כו', השתחוה לו רק כשהבטיח אותו על קבורתו)³⁰.

וצ"ע: כיון שמשתחוות למי שהשעה עומדת לו, מנ"ל עוד טעם על זה ש- „ריתחוק ישראל וישב על המטה" („מכאן שחולקים כבוד למלכות", היינו שזהו טעם חדש).

ונ"ל, שלפרש"י „תעלה בעיני" סגיד ליי" הוא סוג מיוחד בהשתחוואה שלא למדנו עד כה, כדלקמן.

ד. ויובן זה בהקדם תמי' בכתוב זה („ויאמר השבעה לי וישבע לו") שלכא-רה הו"ל לרש"י לתרצה³¹:

בפסוק שלפנ"ז מסופר שעל בקשת יעקב מיוסף „ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם" ענה לו יוסף „אנכי אעשה

(21) בחי' ופי' מהר"ק על פרש"י (לבעהמח"ס שו"ת מהר"ק) צירף שני הענינים, ד„בשעה ש-השעה משחקת לו", „בשעה שאתה צריך לו" (וראה באר מים חיים שם). אבל בגר"א משמע שאינו שייך להא שהי' צריך לו.

(22) אבל י"ל שגם כוונת הגוי'א שהשתחוואה זו היא הודאה על הבטחתו (וכן משמע מדבריו לקמן בפסוק זה סד"ה שהשכינה. ע"ש), דכיון שהשעה עומדת לו, יש להודות לו ע"י השתחוואה („סגיד ליי").

אבל גם לפי' קשה, דסו"ס ההשתחוואה (שבהו-דאה זו) היא נתינת כבוד למי שהשעה עומדת לו, ע"ד הא ד„חולקין כבוד למלכות", ולמה כ' רש"י שם „מכאן כו'".

(23) לכללות סעיף זה ראה גם לקוטי שיחות כח"ה ע' 271.

(24) ולפרש"י (שם, כט, וכן שם, ל) מלכתחילה ביקש יעקב מיוסף, (שים נא ידך גו' –) והשבע".

(25) ראה רמב"ן, ספורנו, כלי יקר (בפי' הא'), „ואה"ח ועוד כאן.

(26) פרשתנו ג. ד.

(27) מקץ מב, ו.

(28) שם מא, מד.

שאת ויתר עז, ולכן „תעלא (דוקא) ב' עידני' – סגיד ליי". וכן יוסף, שעם היות שלגבי יעקב נחשב כ„תעלא" (וראה ל' קמנ"ג שהשתחוה ליעקב אביו, מ"מ, בענין זה – „בעידני" – צריכים להשתחוות לו.

ויש להוסיף עוד טעם שנקט רש"י „תעלא" דוקא, לרמוז עוד ענין שהזהיר יעקב את יוסף, דנוסף על מדה יתירה של תוקף, צ"ל גם התחכמות יתירה, כדי לסדר את קבורת יעקב באופן שמלכת-חילה לא תהי' מניעה על זה. ולכן המ-שיל רש"י את יוסף ל„תעלא"³⁴, שהשועל הוא „הפחח שבחיות"³⁵.

[נבוזה יש לבאר עוד דיוק בלשון רש"י כאן: מקורו של פירוש זה הוא במס' מגילה³⁶, ושם מקדים הש"ס „היינו דאמרי אינשי תעלא כו"³⁷, ויש לעיין, למה השמיט רש"י הקדמה זו? והרי מצינו בכ"מ בפרש"י שהעתיק לשון זו („היינו דאמרי אינשי"³⁸), משל הדיוט (אומר)³⁹].

וע"פ הנ"ל יש לומר, כי לשון זו מתאימה בענין שהוא רק משל או ענין דומה לכך (אבל אין בו הסברה בתוכן הענין): משא"כ בנדו"ד, שלפרש"י אינו

אגדל ממך"²⁹. וכיון שרצונו של פרעה ה' שיעקב ייקבר במצרים (ועד ש"כ פרש"י כאן)³⁰ חשש יעקב „שלא יעשוני מצרים ע"א", הרי קיום בקשת אביו יש בו קושי מיוחד שצריך להתגבר עליו. ולכן ה' יוסף צריך לתוקף מיוחד כדי שיוכל להתגבר על רצונו של פרעה ולמלאות רצון אביו.

וזהו הטעם שיעקב השביע את יוסף, אף שגם בלי השבועה ה' יוסף מקיים רצון אביו – כדי לסעדו³¹ ולחזקו לעמוד נגד פרעה (וכן להתגבר על כל המניעות ועיכובים שיוכלו להתעורר). וכפי שרואים בטבע בני אדם, שהנשבע לעשות איזה דבר, הרי השבועה מחזקת את האדם בתוקף מיוחד, שלא יתפעל משום דבר שיעמוד לנגדו וימלא את שבועתו.

ה. ועפ"י יש לומר, שזהו ג"כ תוכן השתחוואת יעקב ליוסף מפני ש„תעלא בעידני' סגיד ליי":

בהמשך להשבועה שהשביעו יעקב למלאות את בקשתו, הנה לחזק את יוסף עוד יותר, השתחוה אליו, שבזה עורר אצל יוסף מדה של התנשאות, שירגיש עצמו כ„מלך" בענין זה, באופן ששום דבר לא יוכל לעמוד כנגדו.

וזהו גם תוכן הענין ד„תעלא בעידני' סגיד ליי":

השועל, להיותו „השפל שבחיות" (הי' פך ההתנשאות והמלכות)³², הנה „בעידני" שהוא המולך, צריכים לחזקו ביתר

(29) שם, מ. ולהעיר מוגש (מז, יט"ב) „קנה אותו. . ויקו יוסף ג' לפרעה".

(30) מז, כט.

(31) ראה גם רמב"ן הנ"ל בסיום פירושו.

(32) להעיר מרש"י יחזקאל (יג, ד) „כשיבא אדם

. . בורה השועל. . ואינו עומד בפרץ להלחם".

(33) מח, יב.

(34) להעיר מח' ופי' מהר"ק על פרש"י כאן.

(35) ברכות סא, ב.

(36) טז, ב.

(37) בגמ' לפנינו הובאו תיבות אלו רק בהוה-אמינא (כשהובא זה על פסוק (פרשתנו ג, יח) „וילכו גם אחיו ויפלו לפניו"), ולא במסקנא. אבל בע"ה הובאו גם במסקנא. וכ"ה גירסת הכ"י בדק"ס מגילה שם (וראה בהערות שם). וראה לשון היל"ש כאן. ובלקח טוב כאן „היינו דאמרי אינשי תעלא כו".

(38) וירא כא, כא. יתרו יח, ט. בחוקות כז, ז.

(39) לך טז, יח. בשלח טז, כח. דברים א, ו. שם, כז.

רק משל, אלא יש בזה הסברה על הש-
תחוות יעקב ליוסף, כי „תעלא בעידנ׳
(יש חיוב מיוחד של) סגיד ל״ו“].

ו. ועפ״ז מובן גם החילוק בין „ויש-
תחו ישראל“ בפסוק דידן והא דלקמן
ש„ויתחזק ישראל וישב על המטה“ –
דשם ה׳ זה רק כדי לחלק „כבוד למל-
כות“, נתינת כבוד גרידא; משא״כ כאן
שאינו (רק) חלוקת כבוד, אלא פעולה
של חיזוק כו׳.

וזהו גם טעם החילוק ביניהם, שלהלן
נאמר רק „ויתחזק ישראל וישב על ה-
מטה“, ואילו כאן השתחוה לו – שיש
לומר, שזה שלא השתחוה אליו אח״כ,
אינו מפני העדר יכולתו (לפי שהי׳
חולה⁴⁰), אלא לפי שמצד זה ד„חולקין

כבוד למלכות“ אין צורך בהשתחוואה,
כנ״ל [ע״ד הדוגמא בפרש״י שם, מזה
ש„משה חלק כבוד למלכות“, שהכבוד
הי׳ רק באופן דיבורו אל פרעה״א], וכ״ש
וק״ו בנדו״ד, שזה פוגע בכיבוד אב
שיעקב ישתחוה אל יוסף, ולכן רק
„ויתחזק גו׳ וישב על המטה“ (לכבודו
של יוסף);

משא״כ כאן, כשהוצרך לתמכו בקיום
ציוויו לקבור אותו בארץ ישראל, אין
מספיק חלוקת כבוד סתם, אלא צ״ל
השתחוואה דוקא, פעולה של התנשאות
– „תעלא בעידנ׳ סגיד ל״ו“.

(משיחת ש״פ ויחי תשכ״ז)

(41) בא יא, ח (ובפרש״י שם). וראה רש״י וארא

ו, יג.

(40) מח, א.

ויחי ב

הטור¹ להלכה בדין דהחוטף מצוה מ' חבירו חייב ליתן לו י' זהובים, דאם נתנו לו בן למול וקדם אחר ומל אותו דאין מחייבין אותו, דכיון דענה אמן הא אמרין גדול העונה אמן יותר מן המברך ואם שמע ולא ענה איהו דאפסיד אנפ' שי", ונמצא שפסקי הטור סתרי אהדדי.

ובמגן אברהם תירץ, דמ"ש הטור ב' דין חטיפת מצוה, אינו מדברי הטור כמ"ש הרב"י שם¹⁰, ואע"ג דהלכה זו ב' טור מקורה בכמה ראשונים¹¹ (וכן נפסק ברמ"א¹²) – ה"ז לפי שהדין אמת גם לתנא דא' המברך וא' העונה אמן ב' משמע, כי מלשון זו עצמה מובן ד"ש לעונה שכן כמברך אלא דפליגי אי ממהרין למברך תחילה¹³, וכיון דלכו"ע יש לעונה שכן כמברך א"כ לא הפסידו מידי, וכ"כ גם בש"ך¹⁴ (כמובא במג"א שם).

אבל לכאורה לא משמע כן מדברי הראשונים הנ"ל, שסתמו בטעם ההלכה דגדול העונה אמן יותר מן המברך, ומפשטו לשונם משמע דס"ל דכן קי"ל להלכה¹⁵.

א. גרסינן בסוף מס' נזיר: "א"ל רב לחייא ברי' חטוף וברך [חטוף כוס של ברכה וברך ברכת זימון שתהא מקיים (מקדים)] לברך על הכוס ברכת זימון (המזון). רש"י¹⁶, וכן א"ל רב הונא לרבה ברי' חטוף וברך, למימרא דמברך עדיף והתניא רבי יוסי אומר גדול העונה אמן יותר מן המברך, וא"ל רבי נהוראי ה' שמים כך הוא, תדע שהרי גוליירים [חלשין. רש"י] מתגרין במלחמה וגבורים נוצחין, תנאי היא דתניא אחד המברך ואחד העונה אמן במשמע אלא שממהרין למברך תחילה [ליתן שכר (שכרו)]. רש"י¹⁷.

ומפשטות לשון הש"ס נראה, דפליגי תנאים אם המברך עדיף או העונה אמן עדיף, והאמוראים (רב ורב הונא) שאמרו "חטוף וברך" הכריעו כדעת התנא ד' "מברך עדיף", וכן נפסק להלכה בטור ושר"ע¹⁸ שיש לחזור לברך. ולפ"ז לא קי"ל להלכה דגדול העונה אמן יותר מן המברך¹⁹.

וכבר הקשו מפרשים מהא דהביא

פ"ו ס"ח (סק"ד). ש"ך חו"מ שפ"ב סק"ד (ד"ה בספר מעד"מ).

(8) יו"ד סו"ס כח.

(9) אור"ח שם.

(10) ראה ב"י לטו"ד שם, דבס' מוגה ליתא כל

סיוס סימן כח, והוא הוספת המגי'.
(11) ר"ת, הובא ברא"ש חולין שם. מרדכי שם

(ס"י תרנה).

(12) חו"מ סו"ס שפב.

(13) ל' הש"ך שבהערה הבאה.

(14) חו"מ שם.

(15) וראה גם פמ"ג אור"ח סק"ד (משב"ז סק"ד

(1) וכו' בברכות נג, ב. – וראה לקמן סעיף ה השיבות למס' נזיר (ולפרשתנו).

(2) גירסת הריב"ז.

(3) ראה השק"ט בשד"ח כרך ט' כללי ה' פוסקים (ס"ו אות ה. וש"נ) אם הפירוש לנזיר הוא מרש"י.

(4) ראה גם תוד"ה אחד שם.

(5) אור"ח סו"ס רא. וכו' בשו"ע אדה"ז שם.

(6) וכו' בראב"י ברכות שם ד, פסקו רבוותא דהמברך עדיף. פסקי הרי"ד שם. כס"מ לרמב"ם הל' ברכות (פ"א ה"א), שכן ס"ל להרמב"ם. ע"ש. וראה לקמן הערה 25.

(7) מג"א שם סק"י. מעדני יו"ט לרא"ש חולין